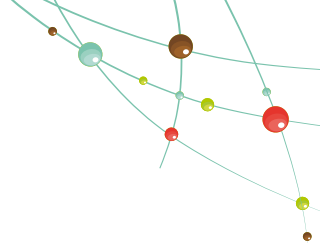
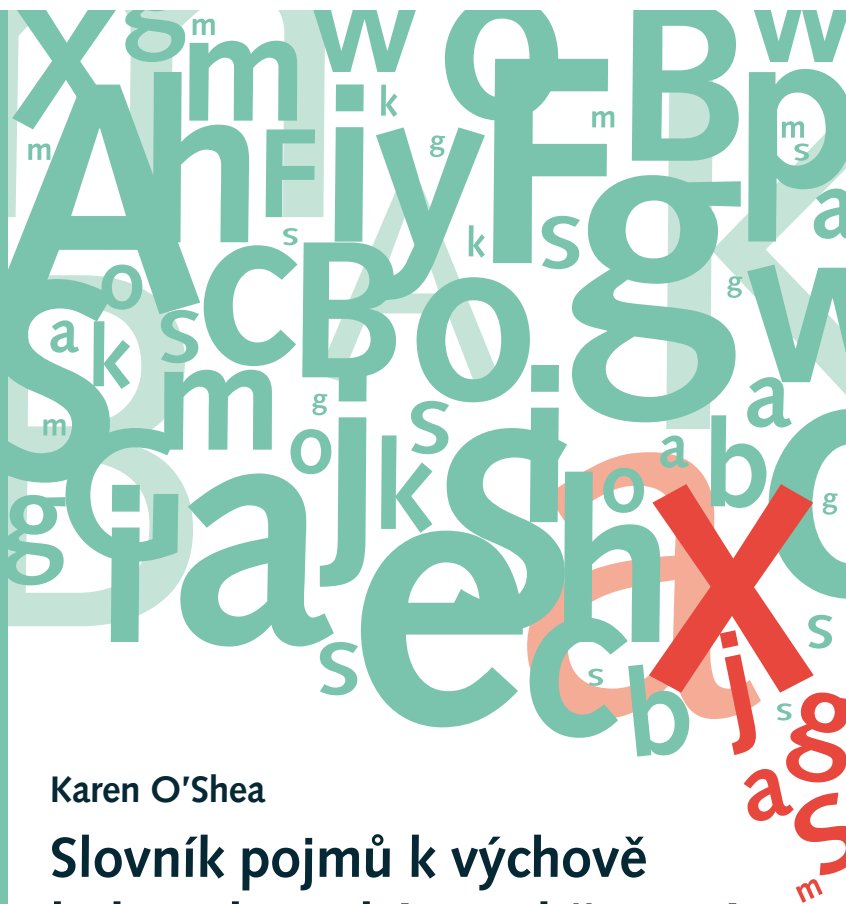

MASARYKOVA UNIVERZITA
CENTRUM OBČANSKÉHO
VZDĚLÁVÁNÍ

Rada Evropy

Karen O'Shea

Slovník pojmů k výchově k demokratickému občanství

Výchova k demokratickému občanství 2001–2004
Rozvoj vzájemného porozumění

Rada Evropy (Council of Europe) je mezivládní organizace podporující spolupráci 47 zemí v rozvoji právního státu, lidských práv, demokracie a kultury. Na rozdíl od Evropské unie nemůže vydávat závazné normy či nařízení. Vydává však doporučení, kterými se členské státy mohou řídit dobrovolně.

Oddělení vzdělávání k demokratickému občanství a lidským právům **Rady Evropy** (Division for Citizenship and Human Rights Education) nabízí materiály k podpoře **a rozvoji** občanského vzdělávání v členských zemích. Patří mezi ně publikace o demokratickém řízení škol, realizace občanského vzdělávání jako průřezového tématu nebo vztahy škol a univerzit s komunitami. Šest metodických příruček pro učitele Centrum občanského vzdělávání překládá a nabízí na svých stránkách, **jednotlivé lekce adaptuje pro portál www.vychovakobcanstvi.cz**.

Další publikace a činnost Rady Evropy ke vzdělávání k demokratickému občanství a lidským právům jsou dostupné na **<http://www.coe.int/edc>**.

Slovník pojmů k výchově k demokratickému občanství

Výchova k demokratickému občanství 2001–2004
Rozvoj vzájemného porozumění

Štrasburk, 22. října 2003
DGIV/EDU/CIT (2003) 29

Masarykova univerzita
Brno 2012

Tato publikace vznikla v rámci projektu Výchova k občanství (reg. číslo OP VK: CZ.1.07/1.2.00/14.0084), realizovaného Masarykovou univerzitou, Centrem občanského vzdělávání s finanční podporou Evropského sociálního fondu a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Překlad z anglického originálu A Glossary of Terms for Education for Democratic Citizenship.

Tento překlad je vydáván se svolením Rady Evropy a je plnou zodpovědností vydavatele.

Anglický originál © 2003 Council of Europe
Český překlad © 2012 Masarykova univerzita
ISBN 978-80-210-5818-7

Poděkování

Autorka by ráda poděkovala všem, kteří se podíleli na zpracování dokumentů Rady Evropy, jež byly zdrojem k vytvoření tohoto slovníku pojmů. Patří sem autoři zpráv, výzkumní pracovníci, účastníci seminářů či konferencí a zaměstnanci Rady Evropy. Bez jejich podnětů, úvah a připomínek by tento slovník nevznikl.

Autorka věří, že následující terminologie dostatečně pokrývá hlavní pojmy obsažené v celé řadě referátů a studií a že adekvátně reprezentuje široké spektrum názorů, s nimiž se lze v Radě Evropy setkat. Dokumenty, které byly využity při vytváření tohoto slovníku, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Obsah

Stručné shrnutí

Úvod 7–8

I. Základní pojmy 9–13

Demokracie/demokratický
Hospodářská a sociální práva
Kulturní práva
Lidská práva
Občan/občanství
Občanská a politická práva
Občanské iniciativy
Rovnoprávnost
Rozmanitost
Výchova k demokratickému občanství

II. Postupy a praxe 14–18

Aktivita
Aktivní učení
Celoživotní vzdělávání
Evaluace
Kooperativní učení
Kritická analýza
Přístup orientovaný na studenta
Reflexe
Rozvoj kurikula
Výzkum
Vzdělávání pedagogických pracovníků

III. Výstupy

19–22

Kognitivní výstupy

Odpovědnost

Participace

Postoje a hodnoty

Pozitivní mír

Praktické/akční výstupy

Sociální soudržnost

Solidarita

Udržitelný rozvoj

Použitá literatura

23–24

Stručné shrnutí

Výchova k demokratickému občanství (dále jen VDO) se dostává do popředí zájmu Rady Evropy i jednotlivých členských států. Vede to k širší diskusi a zapojení nových aktérů do dané problematiky. Množství těchto aktérů hraje důležitou roli při propagaci VDO na politické úrovni. Někteří z nich ještě nejsou zcela obeznámeni s nuancemi významu mnoha pojmů, které se běžně používají během jednání o VDO. Účelem tohoto slovníku je tedy fungovat jako nástroj pro šíření VDO v členských státech Rady Evropy.

Nejedná se o vyčerpávající výklad termínů souvisejících s VDO. Nicméně použitá terminologie vyjadřuje současné mínění a názory obsažené v celé řadě dokumentů Rady Evropy. Slovník tudíž nenabízí přesné definice, ale spíše stručně předestře daný pojem a jeho vztah k VDO.

Slovník obsahuje jedenatřicet výrazů a je rozdělen na tři části:

- Základní pojmy,
- Postupy a praxe VDO,
- Výstupy VDO.

Slovník má tedy čtenáři poskytnout jakýsi úvod do problematiky a pomoci mu při orientaci v nejdůležitějších pojmech, které se používají ve spojení s VDO.

Úvod

Základní východiska

První projekt VDO (1997–2000) usiloval o prozkoumání koncepcí a praxe výchovy k demokratickému občanství prostřednictvím výzkumů, konferencí a podpory občanských iniciativ. Na základě jeho úspěchu byl v roce 2001 zahájen projekt druhý, který trval do roku 2004. V rámci tohoto projektu se stal hlavní prioritou rozvoj politik a probíhala celá řada aktivit s ním souvisejících.

První mezinárodní konference na téma politik a právního rámce VDO se konala v roce 2001 a bylo zde dosaženo významného pokroku díky jmenování koordinátorů VDO v jednotlivých členských státech. Rovněž proběhly dvě významné studie: „Celoevropská studie strategií VDO“ a „Společný rámec strategií VDO“.

Jak už bylo řečeno, první projekt se zaměřil na průzkum koncepcí a praxe souvisejících s VDO. V jeho průběhu vznikla celá řada důležitých dokumentů a mnohé z nich jsou zahrnuty v seznamu použité literatury. Nicméně, jak se postupně přecházelo k formování politik a strategií, vyvstala potřeba vytvořit krátký slovníček pojmů.

Záměr

Hlavním cílem tohoto slovníku je podpořit odborníky a osoby s rozhodovací pravomocí při šíření VDO v rámci členských států, zejména díky:

- vysvětlení klíčových termínů souvisejících s VDO,
- poskytnutí úvodu k problematice výchovy k demokratickému občanství se zaměřením na tři hlavní oblasti: (I) základní pojmy, (II) postupy a praxe a (III) výstupy,
- rozvoji sdíleného chápání výchovy k demokratickému občanství na úrovni členských států.

Slovník představuje jedenatřicet klíčových pojmů, které jsou obsaženy v zápisech z jednání, zprávách a výzkumech Rady Evropy. Nicméně je nutné čtenáře upozornit, že popis uvedený u jednotlivých výrazů není konečný a má za úkol spíše představit současné poznatky.

Struktura slovníku

Slovník je rozdělen na tři části:

I. Základní pojmy: zkoumá VDO prostřednictvím pojmů jako „občanství“, „občanská a politická práva“ nebo „lidská práva“.

II. Postupy a praxe VDO: představuje praktické postupy VDO prostřednictvím pojmů „celoživotní vzdělávání“, „aktivní učení“, „kooperativní učení“ a „kritická analýza“.

III. Výstupy VDO: zabývá se výstupy souvisejícími s VDO, jako jsou „kognitivní schopnosti“, „participace“, „odpovědnost“ a „solidarita“.

Seznam použité literatury: na konci slovníku najdete souhrn dokumentů, z nichž byly čerpány uvedené pojmy.

I. Základní pojmy

Za účelem vzájemného porozumění v rámci VDO představuje níže uvedená terminologie čtenáři klíčové pojmy, které spoluvytváří tři části koncepce výchovy k demokratickému občanství. Tento oddíl obsahuje následující výrazy:

- demokracie/demokratický
- hospodářská a sociální práva,
- kulturní práva,
- lidská práva,
- občan/občanství,
- občanská a politická práva,
- občanské iniciativy,
- rovnoprávnost,
- rozmanitost,
- výchova k demokratickému občanství.

Demokracie/demokratický

Demokracie je *forma společenského soužití*. Nadmíru důležitá je pro ni svoboda a *možnost volby různých řešení*, kdykoliv se vynoří nové problémy.

Takové chápání představuje významový posun. Tradiční pojetí demokracie jako formy vlády a politického systému, který je postaven na omezené úloze občanů coby voličů, je zde konfrontováno s myšlenkou participace a participativní demokracie.

Přídavné jméno „demokratický“ ve spojení s VDO zdůrazňuje skutečnost, že se jedná o formu *občanství založenou na principech lidských práv, respektování lidské důstojnosti, pluralitě, kulturní rozmanitosti a přednosti práva*.

Hospodářská a sociální práva

Hospodářská a sociální práva se v podstatě týkají podmínek nezbytných pro *všestranný rozvoj lidské osobnosti a zajištění přiměřené životní úrovně*.

Spadají do „druhé generace“ lidských práv, a protože závisí na dostupnosti zdrojů, jsou obtížněji vymahatelná. Patří sem například právo na práci, právo na vzdělání, právo na odpočinek a právo na přiměřenou životní úroveň.

Tato práva jsou kodifikována v Mezinárodním paktu o ekonomických, sociálních a kulturních právech přijatém Valným shromážděním OSN v roce 1966.

Kulturní práva

V kontextu VDO se termín „kulturní práva“ zabývá *otázkami identity*. Otázky identity zahrnují jazyk a vše, co s ním souvisí, příslušnost ke skupině, komunitě, národu a také kulturní dědictví.

Tematika „kulturních práv“ představuje jednu z nejnáročnějších diskusí v oblasti lidských práv. Zatímco multikulturní povaha společnosti je všeobecně uznávána, politické a právní úpravy vycházející z této skutečnosti (čili vymezení práv, oprávněných osob a hlavně skupin za ně zodpovědných) jsou zatím ve fázi zkoumání.

Lidská práva

Lidská práva se týkají *plného rozvoje lidského potenciálu* a mezilidských vztahů jakož i *výřetu závazků, které mají členské státy vůči svým občanům*.

Mezi důležité dokumenty z této oblasti patří Všeobecná deklarace lidských práv, Evropská úmluva o lidských právech a Úmluva o právech dítěte.

Tradičně se lidská práva dělí na *občanská, politická, sociální, hospodářská a kulturní*. Každá kategorie je spojena s určitým historickým obdobím; občanská a politická práva tvoří „první generaci“, následují sociální a hospodářská práva, která řadíme do „druhé generace“, a kulturní práva nebo práva na rozvoj spadají do „třetí generace“.

Bez ohledu na hodnotu takové kategorizace propaguje VDO ucelený pohled na lidská práva. Všechny kategorie – občanská, politická, sociální, hospodářská a kulturní – jsou pro ni stejně důležité. Chce tak vyvážit dřívější tendence, kdy vybraná práva byla upřednostňována na úkor ostatních.

Rovněž je nutné podotknout, že zatímco tradičně se lidská práva odvíjela od státu a jeho vztahu k jednotlivci, v rámci VDO se hovoří jazykem, který

zdůrazňuje práva „skupin“ a „národů“. Snaha o začlenění těchto myšlenek do VDO hraje důležitou roli při rozvoji koncepce samotné, jakož i při rozvoji místních, národních a regionálních komunit.

Občan/občanství

V Radě Evropy narůstá přesvědčení, že pojmy „občan“ a „občanství“ nejsou ustálené, natož vymezitelné jedinou definicí.

V kontextu VDO lze termín „občan“ zhruba charakterizovat jako „*člověk žijící ve společnosti*“. To ale neznamená, že pojetí občana ve vztahu k národnímu státu je přežitek. Jenže národní stát už není jediným zdrojem autority, a proto je nutné zaujmout holistický postoj i k představě občana.

Takové širší chápání občana a občanství potenciálně nabízí *nový model ke zkoumání vzájemného soužití*. Hlavní výzvou pak je překročit dimenze „národního státu“ a dospět k pojmu „komunita“, který obsáhne místní, národní, regionální i mezinárodní souvislosti, v nichž se občané pohybují.

V rámci takového chápání je idea „občana“ a „občanství“ spojena s pojmy „*status*“ a „*role*“, takže se dotýká nejen otázky práv a povinností, ale také rovnoprávnosti, různorodosti a sociální spravedlnosti. Myšlenku „občanství“ již nelze omezovat jen na volební hlasování. Musí rovněž zahrnout *veškeré aktivity* jednotlivce, které ovlivňují život komunity (na místní, krajské, národní či mezinárodní úrovni) a jako takové *vyžadují veřejný prostor*, v němž mohou lidé spolupracovat.

Občanská a politická práva

Občanská a politická práva se týkají především *osobních práv a svobod, které se členské státy zavázaly respektovat*.

Představují „první generaci“ lidských práv. Zahrnují právo na osobní svobodu a bezpečnost, právo na spravedlivý proces, presumpci nevinu, právo uzavřít sňatek a právo podílet se aktivně na veřejném životě. Patří k nim rovněž zákaz mučení, kruté či nelidského zacházení, otroctví a nucených prací.

Jsou kodifikována v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, jenž byl přijat Valným shromážděním OSN v roce 1966.

Občanské iniciativy

Pojem občanské iniciativy odkazuje *ke novým či inovativním formám demokratického soužití*. Jedná se o lokální projekty, které se pokouší vdechnout život modernímu demokratickému občanství a převádět jeho principy do praxe.

Občanské iniciativy zahrnují *množství podobných aktivit* v rámci jedné či více oblastí nebo i celého státu a většinou se do nich zapojují různí aktéři. *Takové iniciativy objevují rozličné formy participace, bojují proti sociálnímu vyloučení a usilují o společenské změny, přitom vše řídí sami jejich účastníci*. Fungují na základě demokratických procesů a principů a zároveň se snaží o jejich podporu a upevnění.

Rovnoprávnost

Rovnoprávnost znamená, že *každý, bez ohledu na věk, pohlaví, vyznání, národnost apod., má nárok na stejná práva*.

Preambule Všeobecné deklarace lidských práv začíná slovy: „*U vědomí toho, že uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezvratitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě.*“

Otázky rovnoprávnosti jsou neoddělitelně spjaty s pojmem občanství, protože jakákoliv forma společenské nerovnosti je překážkou plnohodnotného občanství. Rovnoprávnost je tedy těžištěm zájmu VDO. Proto se VDO musí zabývat otázkami rovnoprávnosti a zmocnit jedince, aby vystupovali proti všem formám diskriminace.

Rozmanitost

Rozmanitost předpokládá posun od tolerance k plnohodnotnému přijetí a respektování různosti. Tvoří podstatu idey pluralismu a multikulturalismu, a proto je i *základním kamenem VDO*.

Posláním VDO je tudíž nabízet příležitosti k přehodnocení dojmů, zpochybňování předsudků a stereotypů. Také má posilovat *respekt a úctu k odlišnosti* na úrovni místní, krajské, národní i mezinárodní komunity.

Výchova k demokratickému občanství

Výchova k demokratickému občanství (VDO) se postupně vyvinula ze starších programů, například z občanské výuky nebo občanského vzdělávání. Přístup VDO *klade důraz na osobní zkušenost* a hledá způsoby, jak *podpořit rozvoj komunit, které usilují o kvalitní vzájemné vztahy*.

Mimo jiné se zabývá jedincem a jeho vztahy s ostatními, vytvářením osobní a kolektivní identity či podmínkami společného soužití.

Zásadním cílem VDO je *podpora demokracie a lidských práv*, podpora kultury, která lidem umožňuje společně pracovat na budování komunit, čímž usiluje o upevnění sociální soudržnosti, vzájemného porozumění a solidarity.

Jakožto vzdělávací iniciativa se VDO *zaměřuje na všechny* bez ohledu na věk nebo společenskou roli, proto výrazně přesahuje školní prostředí, kde se s ní často poprvé setkáváme. VDO představuje proces celoživotního vzdělávání, který se soustředí na následující cíle:

- participace,
- partnerství,
- sociální soudržnost,
- rovný přístup,
- spravedlnost,
- odpovědnost,
- solidarita.

VDO je tedy soubor metod a aktivit vypracovaných na základě postupu od konkrétního k obecnému. *Vybízí žáky, mládež i dospělé, aby se aktivně a zodpovědně zapojovali do společných rozhodovacích procesů*. Participace je zásadní pro podporu a posílení demokratické kultury založené na uvědomění základních společných hodnot a oddanosti k nim, například k lidským právům a svobodám, různosti v jednotě a právnímu státu.

VDO se snaží celoživotně nabízet příležitosti k získávání, využívání či šíření znalostí, hodnot a dovedností provázaných s demokratickými principy v širokém spektru formálních i neformálních vzdělávacích a výchovných prostředí.

II. Postupy a praxe

Výchova k demokratickému občanství je vzdělávací proces, který stojí na konkrétním mravním základě a využívá tzv. „osvědčených postupů“. V praxi uplatňuje širokou škálu metodologií. Výčet níže uvedených pojmů rozhodně není vyčerpávající, spíše tvoří jakýsi úvod do podstaty této vzdělávací iniciativy:

- aktivita,
- aktivní učení,
- celoživotní vzdělávání,
- evaluace,
- kooperativní učení,
- kritická analýza,
- přístup orientovaný na studenta,
- reflexe,
- rozvoj kurikula,
- výzkum,
- vzdělávání pedagogických pracovníků.

Aktivita

V souvislosti se vzdělávacími metodami VDO je aktivita klíčová pro *rozvoj aktivního občanství*. Představuje závazek umožnit studentům překročit kognitivní dimenzi *učení a aktivně využít svých dovedností, případně si osvojit nové*.

Nicméně aktivita má i kognitivní rovinu. Aktér musí předně mít nějakou představu o tom, co se děje. Následně o svém jednání přemýšlí a tím pro něj aktivita nabývá na významu. V rámci VDO je aktivita *součástí uceleného procesu* a nelze ji chápat izolovaně.

Aktivita probíhá *na mnoha různých úrovních* – v rámci vzdělávacího prostředí, institucí, místních komunit a rovněž se snaží o globální změny.

Aktivní učení

Aktivní učení lze popsat jako „činnostní učení“. Jedná se o vzdělávací

postup, kdy se *student aktivně zapojuje do výuky a není pouze pasivním příjemcem znalostí*. Jednotlivci i skupiny si vedou lépe, když se mohou aktivně podílet na vlastním vzdělávání.

Co se vzdělávací praxe týče, aktivní učení využívá různorodé přístupy a metodologie. Vybrané metody pak mají studenty donutit *přemýšlet, jednat a své jednání reflektovat*. Díky začlenění těchto tří dimenzí *působí aktivní učení blabodárně na celou osobnost studenta*.

Vše spojitosti s VDO zahrnují metody aktivního učení brainstorming, rolové hry, debaty, diskuse a práci na projektech.

Celoživotní vzdělávání

Celoživotní vzdělávání vychází z představy, že *člověk se stále učí*. Tento pojem je důležitý, neboť výchova k demokratickému občanství se nemůže omezovat pouze na školy. Proto je VDO chápána jako komplexní poslání, které zasahuje *široké spektrum formálních i neformálních vzdělávacích prostředí či zařízení*.

Celoživotní vzdělávání tedy *vyžaduje celostní přístup ke výuce*. Odehrává se na různých místech, na pracovišti i v rámci místních společenských aktivit. Mělo by být dostupné všem jednotlivcům i společenským skupinám, například médiím, policii, zdravotnickému personálu a dalším.

Vytvořit efektivní program celoživotního vzdělávání vyžaduje *koordinaci a spolupráci* příslušných organizací a institucí na všech úrovních.

Evaluace

Při evaluaci *hodnotíme naši činnost s otevřenou myslí*. Evaluace není totéž co posuzování. Nesoustředí se pouze na to, co se stalo, ale také na to, co by se dalo udělat lépe. Je to forma reflexe a akce.

Evaluace je postup, který zahrnuje stanovení cílů, plánů, záměrů, výběr účastníků, sběr dat, jejich analýzu a šíření výsledků.

Během rozvoje vzdělávací praxe VDO zaujímá evaluace důležité místo. Zjišťuje, co se děje *na všech úrovních*, učebnou či vzdělávacím zařízením počínaje a nejvyššími politickými sférami konče. Navíc by ji mělo doplňovat *odhodlání ke podpoře „osvědčených postupů“*.

Kooperativní učení

Kooperativní učení znamená *učit se od ostatních a s ostatními*. Odkazuje na společenské a interaktivní formy vzdělávání, při kterých *jsou ve středu zájmu skupinové procesy*. Aktivita v rámci kooperativního učení umožňuje studentům vzdělávat se prací na společných projektech, vybízí je ke společnému řešení problémů a zároveň je učí reflexi a lepšímu vyjadřování. V rámci VDO *zaujímá kooperativní učení důležité místo, protože stejně jako VDO usiluje o vzdělávání občanů, kteří jsou schopni společenského soužití*.

Začlenění kooperativních aktivit má za úkol vyvážit individuální a hromadnou výuku. Přitom se individuální výuku nesnaží zcela vymýtit, takže se i zde může uplatnit sebereflexe, práce s počítačem i práce na individuálních projektech. Při kooperativním učení lze také využít síťových přístupů, například školních sítí nebo spolupráce s partnerskými organizacemi apod.

Kritická analýza

Kritická analýza je přístup, který studenta nabádá, aby rozvíjel a využíval kritické myšlení. Kritické myšlení obnáší schopnost zkoumání, interpretace, prezentace a reflexe. Je to dovednost vytvořit si vlastní úsudek, naučit se tento úsudek vyjádřit a je-li třeba, přehodnotit jej. Kritická analýza tedy studuje problémy komplexněji a nespokojí se jen s jednoduchým vysvětlením.

Kritická analýza je *nedílnou součástí budování kritického společenského uvědomění* a jako taková je základním východiskem VDO. Představuje neustálou analýzu moderní společnosti a vlivů, které na ni působí.

Mezi metody, které ji podporují, patří například *mediální analýza, diskuse, práce na projektech atd.*

Přístup orientovaný na studenta

Vzdělávací přístup orientovaný na studenta *klade do centra učebního procesu studentovo úsilí porozumět probírané látce*. Jedinec se tak dostává do středu pozornosti a výchozím bodem výuky je jeho *vlastní zkušenost*.

Kurikulum VDO by se mělo zaměřit na celou osobnost studenta a zahrnout

vše, co se jej v průběhu života týká coby jednotlivce, zaměstnance či občana. Při tvorbě kurikula je tedy nutné brát v úvahu specifika jednotlivých vzdělávacích prostředí.

Reflexe

Prostřednictvím reflexe *jednotlivec nebo skupina aktivně posuzuje minulé události*. Tato reflexe je nezbytnou součástí reflektivní výuky a jednání.

Postupy VDO podporují reflektivní výuku. *Reflexe totiž dává jednání smysl a naopak, díky jednání docházíme ke reflexi*. Bez ní student přichází o možnost rozvíjet vlastní chápání.

Aktiviny spojené s reflexí *zahrnují vedení deníků, záznamů, protokolů a společné sdílení nových událostí či poznatků*.

Rozvoj kurikula

Rozvoj kurikula je využitelný ve všech vzdělávacích kontextech. Je to *proces, který otázky jako „Co by se měl student naučit?“ a „Jak podpořit výuku?“ převádí do praxe a postupů, kterými studenti i vyučující prochází společně*.

Rozvoj kurikula vyžaduje ochotu zapojit se do *vytváření vzdělávacích rámců*, které splňují potřeby studentů, ať už na úrovni konkrétní učebny, vzdělávacího zařízení pro dospělé nebo národního ústavu pro rozvoj kurikula.

Bez ohledu na to, o jaké zařízení se jedná, směřuje rozvoj kurikula v ideálním případě k neustálému *přehodnocování a změnám*, protože se stále vynořují nové náměty k VDO.

Výzkum

Smyslem výzkumu je poznávání a objevování. Jeho prostřednictvím jsou zkoumány, analyzovány či sdíleny otázky a náměty. V oblasti vzdělávání obecně i konkrétně ve vztahu k VDO existuje celá řada výzkumných přístupů.

Vzdělávací výzkum umožňuje lépe *chápat učební procesy*. Zprostředkuje *náhledy či informace ohledně klíčových konceptů a námětů*, které následně podporují rozvoj

kurikula na úrovni členských států. *Napomáhá evaluaci*, protože nabízí příležitost k prozkoumání současné praxe, umožňuje zjistit, co funguje a co by se dalo dělat lépe. Zkoumáním a dokumentováním životních postojů i názorů studentů *podporuje demokratické principy*.

Vzdělávání pedagogických pracovníků

Vzdělávání pedagogických pracovníků je široký pojem *a odehrává se jak před samotným zahájením výkonu povolání, tak i během jejich profesního růstu.*

Je reakcí na potřebu vzniku odborné skupiny pedagogů, kteří jsou oddáni principům a praxi VDO a tvoří tak nezbytnou součást politického rámce vzdělávání k demokratickému občanství.

VDO konfrontuje *tradiční roli „garanta pravdy“ a uvažuje o ní v intencích „garanta metody“*, proto vyžaduje nové modely výuky. Tyto modely mají pedagogům nabízet široké spektrum příležitostí pro další vzdělávání v průběhu profesní kariéry.

III. Výstupy

Výstupy VDO souvisí s porozuměním (kognitivní výstupy), postoji (emocionální výstupy) a chováním (praktické výstupy), kterých hodlá u jednotlivých studentů dosáhnout. Také souvisí s tím, čeho chce VDO docílit na širší společenské úrovni. Patří sem:

- kognitivní výstupy,
- odpovědnost,
- participace,
- postoje a hodnoty,
- pozitivní mír,
- praktické/akční výstupy,
- sociální soudržnost,
- solidarita,
- udržitelný rozvoj.

Kognitivní výstupy

Výraz *kognice (poznání)* je obecně spojován s vědomostmi a s porozuměním určitému obsahu. V souvislosti s VDO představují kognitivní výstupy znalosti o něčem, znalosti něčeho a know-how neboli procedurální znalosti.

Je důležité *obeznámit studenty se zásadami společenského života, jejich vývojem, původem a účelem*. Rovněž je nutné, aby *cháпали rozdělení pravomocí ve společnosti, fungování veřejných institucí, znali lidská práva apod.*

Nicméně, znalosti „o“ demokratické společnosti předpokládají širší *chápaní souvislostí*. Podmínkou takového chápaní je uvědomit si, že svět se neustále mění. Aby se student mohl aktivně zapojit do rozvoje společnosti, musí získat určitou představu *o hlavních otázkách naší doby, například* „Co jsou to kulturní práva?“ či „Co si představit pod pojmem odpovědnost?“

Další formu poznání představují *procedurální znalosti* neboli *know-how*. Patří sem otázky typu: „Co je podstatou debaty?“ „Které základní přístupy tvoří demokratické procesy?“ Tyto znalosti jsou neoddělitelně spojeny se sférou praktických dovedností.

Odpovědnost

Pojem „odpovědnosti“ *zahrnuje schopnost reagovat – být vnímaný vůči ostatním a zodpovědný sám za sebe.*

Odpovědnost je *reakcí na individualizaci a roztržičnost naší společnosti.* Snaží se představit/nabízet nové morální základy pro vzájemné soužití. Nicméně *ji (především v rámci výuky) nelze omezit jen na pouhé přizpůsobování se.*

Odpovědnost probíhá nepřetržitě na mnoha úrovních. Na nejvyšší úrovni se týká vlády a na té nejnižší zasahuje jednotlivce. Připouští, že mezi těmito dvěma krajními polohami působí velké množství aktérů. Rovněž chápe rozdíl mezi lokálním a globálním, například odpovědnost na lokální úrovni nelze podporovat na úkor globální odpovědnosti a naopak.

V rámci demokracie se odpovědnost spojuje s demokratickou praxí. Tato praxe se neomezuje jen na hlasování při volbách. Znamená zapojit se do demokratického procesu na všech úrovních, včetně diskusí, boje proti předsudkům, působení ve prospěch společnosti a boje proti nerovnoprávnosti.

Odpovědnost coby demokratická praxe znamená schopnost *přijímat ostatní a ochotu vnímat je jako jedince s vlastními právy.* Dále má v lidech pěstovat přesvědčení, že jejich iniciativa umožní navodit podmínky k tomu, aby mohl každý plně rozvinout svůj osobní potenciál.

Participace

Participace umožňuje *člověku zaujmout místo ve společnosti, aby se pak mohl aktivně podílet na jejím rozvoji, ať už na jakékoliv úrovni.*

Participace je zásadní podmínkou demokratické rovnováhy, kdy se zapojení jednotlivce do veřejných rozhodovacích procesů stává jedním ze základních práv každého z nás.

Participace *je definující vlastností VDO.* Na všech úrovních společenského života závisí na *ochotě a schopnosti jednotlivců spolupracovat* a také na schopnosti spolupráce mezi jednotlivci a institucemi. Studenti tyto schopnosti získávají prostřednictvím participace samotné a nikoliv jen učením se o participaci.

Úkolem VDO je tudíž *nabízet příležitosti k participaci a zároveň rozvíjet v lidech schopnost participace* a odstraňovat její bariéry.

Postoje a hodnoty

Člověk a jeho vztahy se vyvíjí v souladu s určitými hodnotami. Tyto hodnoty se mohou měnit a dokážou ovlivnit lidské chování. Člověk se podle nich rozhoduje a na jejich základě rovněž vnímá své okolí. Díky tomu, že jsou postoje i hodnoty proměnlivé, je jejich kultivace klíčovým výstupem výchovy k demokratickému občanství.

Přitom VDO věnuje zvláštní pozornost těm *hodnotám a postojům, které podporují demokracii a lidská práva*. Patří sem respekt k sobě samému i k ostatním, schopnost naslouchat a schopnost aktivního zapojení do mírového řešení konfliktů.

Pozitivní mír

Pozitivní mír je stav, kdy kolektivní vůle směřuje k prosazování míru a odstraňování překážek bránících dosažení mírového stavu. Znamená zasazovat se o společenskou spravedlnost, čímž přesahuje myšlenku, že mír je pouhá nepřítomnost války, násilí a strachu.

Představuje *odhodlání řešit konfliktní situace nenásilnou formou* a podporuje toto odhodlání u jednotlivců i skupin tak, aby se dokázali konstruktivně vypořádat se společenskými problémy.

Pro pedagogy VDO to znamená šířit při výuce demokratické principy, probírat mocenské problémy nebo otázky zneužití moci, ale i snahu vždy kultivovat schopnost naslouchat, vést konstruktivní dialog a odhodlání řešit konflikty nenásilnou formou.

Praktické/akční výstupy

Praktické/akční výstupy mají u studentů *zlepšit schopnost iniciativy a přijetí společenské odpovědnosti*. Jedná se o vlastnosti, které jedince zmocňují, aby se *aktivně zapojil do komunity* při řešení společných problémů.

V rámci VDO existuje názor, že znalosti, postoje a hodnoty nabývají na významu teprve v každodenním osobním a společenském životě, a tudíž *spočívají ve schopnosti jednat*. Patří mezi ně schopnost vzájemného soužití a spolupráce, schopnost zapojit se do společných iniciativ, schopnost řešit konflikty nenásilným způsobem a schopnost účastnit se veřejných diskusí.

Sociální soudržnost

Sociální soudržnost představuje vizi společnosti *oddané závazkem kultivovat kvalitní mezilidské vztahy*. Předpokládá cit pro sounáležitost, harmonii a pohodu jednotlivců i komunit.

Představuje závazek *neustále zlepšovat kvalitu života ve společnosti tím, že aktivně odstraňuje třecí plochy a příčiny nesouladu*.

Tento pojem se v dokumentech Rady Evropy často objevuje *v souvislosti se snahou o pozitivní mír*. Proto tvoří jeden z pilířů VDO a zároveň představuje jeho žádoucí výstup a cíl. V této souvislosti se VDO zasazuje o *sociální soudržnost* tím, že podporuje nenásilí a úctu k lidským právům.

Solidarita

Solidarita má spojitost jednak se *schopností člověka vystoupit ze svého vlastního prostoru, uvědomit si práva ostatních a zároveň s ochotou se o tato práva zasazovat*.

Jde opět o jeden z ústředních cílů VDO, protože se lidem snaží poskytnout znalosti, dovednosti a hodnotové rámce, které jim umožní, aby se plně zapojili do společenské sféry života.

Solidární jednání těsně navazuje na výše popsanou myšlenku aktivity. Liší se tím, že solidarita je zároveň postoj i soubor chování.

Udržitelný rozvoj

Důležitým úkolem VDO je i vzdělávání pro udržitelný rozvoj. Rozvoj na místní a globální úrovni má zajistit rovnováhu mezi společenským, ekologickým i hospodářským růstem.

Proto VDO studentům představuje principy udržitelného rozvoje, přičemž se snaží *zvyšovat povědomí o myšlence udržitelného rozvoje a šířit hodnoty i dovednosti potřebné ke společnému budování udržitelné budoucnosti*.

Použitá literatura

- Audigier, F. *Basic Concepts and Core Competencies for Education for Democratic Citizenship*. DGIV/EDU/CIT (2000) 23, Rada Evropy, Štrasburk.
- Belanger, P. *Education for Democratic Citizenship: Methods, Practices and Strategies*. Zpráva. Rada Evropy, Štrasburk, 2001. ISBN 92-871-4509-1.
- Bîrzéa, C. *Project on Education for Democratic Citizenship: A Life-Long Learning Perspective*. DGIV/EDU/CIT (2000) 21, Rada Evropy, Štrasburk.
- Carey, L. – Forrester, K. *Sites of Citizenship: Empowerment, Participation and Partnerships*. DECS/EDU/CIT (99) 62, Rada Evropy, Štrasburk, 2000.
- Duerr, K. – Spajic-Vrkas, V. – Ferreira Martins, I. *Strategies for Learning Democratic Citizenship*. DECS/EDU/CIT (2000) 16, Rada Evropy, Štrasburk, 2001.
- Forrester, K. *Project on 'Education for Democratic Citizenship'*. Závěrečná zpráva z konference. DGIV/EDU/CIT (2000) 41, Rada Evropy, Štrasburk, 2000.
- McCarthy, S. *Youth Cultures, Lifestyles and Citizenship*. Rada Evropy, Štrasburk, 2001. ISBN 92-871-3985-7.
- O'Shea, K. *Education for democratic Citizenship: Policies and Regulatory Frameworks*. Zpráva. Rada Evropy, Štrasburk, 2002. ISBN 92-871-4949-6.
- Rada Evropy. *Education for Democratic Citizenship, Teacher Training Courses 1992–1997*. DECS/CIT (98) 53, Rada Evropy, Štrasburk, 2000.
- Rada Evropy. *Remembrance and Citizenship: From Places to Projects*. Zpráva ze semináře. Rada Evropy, Štrasburk, 2000. ISBN 92-871-3981-4.
- Rada Evropy. *Responsibility: From Principles To Practice*. Zpráva. Rada Evropy, Štrasburk, 2001. ISBN 92-871-4511-3.

Rada Evropy. *Sites of Citizenship Brochure*. Rada Evropy, Štrasburk, 2000.

Rus, C. *Education for Democratic Citizenship and Management of Diversity : Project and Policy Development in Southeast Europe*. DGIV/EDU/CIT (2001) 28, Rada Evropy, Štrasburk, 2001.

Taylor, M. *Critical Approach to the Media in Civic Education*. Rada Evropy, Štrasburk, 2002. ISBN 92-871-4546-6.

Materiály Rady Evropy k občanskému vzdělávání

Centrum občanského vzdělávání nabízí vybrané materiály Rady Evropy v oblasti občanského vzdělávání, přeložené a adaptované do českého prostředí. Jejich cílem je poskytnout podporu učitelům a praktikům v oblasti výchovy k demokratickému občanství a výchovy k lidským právům (VDO/VLP). Tyto příručky ujasňují klíčové pojmy v oblasti občanského vzdělávání a nabízejí konkrétní učební modely a materiály v oblasti VDO/VLP pro žáky a studenty od prvního stupně základní školy až po střední školu.

Karen O'Shea: Slovník pojmů k výchově k demokratickému občanství: Výchova k demokratickému občanství 2001–2004, Rozvoj vzájemného porozumění (2003)

Účelem tohoto slovníku je objasnit nuance pojmů používaných ve výchově k demokratickému občanství a přispět tak k šíření VDO v členských státech Rady Evropy. Nejedná se o vyčerpávající výklad termínů souvisejících s VDO, nicméně použitá terminologie vyjadřuje současné mínění a názory obsažené v celé řadě dokumentů Rady Evropy. Slovník tudíž nenabízí přesné definice, ale spíše stručně předestře daný pojem a jeho vztah k VDO.

Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům (2010).

Kapesní verze Doporučení CM/Rec(2010)7, které přijali ministři zahraničí a zástupci 47 členských zemí Rady Evropy na 120. zasedání Rady ministrů. Charta je výsledkem několikaletého vývoje a nemá závazných charakter. Je však odrazovým můstkem pro rozvoj občanského vzdělávání v Evropě a základem další činnosti Rady Evropy oblasti občanského vzdělávání.

Jak mohou všichni učitelé podporovat výchovu k občanství a lidským právům: rámec pro rozvoj kompetencí (2009)

Tato publikace shrnuje základní dovednosti učitele k rozvoji občanství a respektu k lidským právům nejen ve třídě, ale i v širší komunitě. Je určena učitelům všech stupňů vzdělávání a všech předmětů (nejen těm, kteří učí občanskou výchovu), stejně jako pracovníkům pedagogických fakult a lektorům působícím ve vzdělávání učitelů. Celkem 15 kompetencí je rozděleno do čtyř skupin: znalost a porozumění VDO/VLP; učební postupy rozvíjející VDO/VLP ve třídě a škole; učební postupy rozvíjejících VDO/VLP skrze spolupráci v rámci komunity; hodnocení a evaluace.

VDO/VLP I. díl: Vzděláváním k demokracii – Podklady k výchově k demokratickému občanství a k výchově k lidským právům pro učitele (2010)

Příručka je oporou podporu učitelům a praktikům v oblasti výchovy k demokratickému občanství a výchovy k lidským právům (VDO/VLP). Zabývá se klíčovými otázkami spojenými s VDO a VLP včetně kompetencí v oblasti demokratického občanství, cílů a základních zásad VDO/VLP, jakož i celým přístupem školy k výchově k demokracii a k výchově k lidským právům.

VDO/VLP III. díl: Život v demokracii – Učební plány VDO/VLP pro druhý stupeň základních škol (2008)

Příručka pro učitele Výchovy k demokratickému občanství a lidským právům, redaktory učebnic a odborníky zabývající se tvorbou učebních osnov. Na klíčové koncepty VDO/VLP se zaměřuje devět učebních lekcí, každá s přibližně čtyřmi vyučovacími hodinami. Příručka obsahuje učební osnovy pro celý školní rok mladších ročníků středních škol, avšak jednotlivé lekce zahrnují samostatná témata, takže využitelnost příručky je značně flexibilní.

VDO/VLP VI. díl: Výukou k demokracii – Sběrka modelů pro výchovu k demokratickému občanství a pro výchovu k lidským právům (2008)

Příručka pro učitele obsahuje sbírku cvičení a postupů pro VDO/VLP nejen ve školách, ale i ve volnočasových vzdělávacích institucích. Učební moduly podněcují aktivity studentů prostřednictvím příkladů a návodů k pochopení obecných principů demokracie a lidských práv. Cvičení jsou přizpůsobitelná různým věkovým skupinám. Na knize se podíleli autoři ze všech částí Evropy, což se odráží v širokém spektru přístupů. Čerpali z různých zdrojů a tradic výuky a vzdělávání a zvolili modely, které znají z praktických zkušeností a testování ve třídách.

Díly II, IV a V řady metodických materiálů VDO/VLP zatím COV neadaptuje, ale jsou k dispozici v angličtině na stránkách Rady Evropy www.coe.int/edc. Díl II obsahuje lekce pro 4.-6. třídu ZŠ. Díl IV se podrobněji věnuje teorii konstruktivistického učení a obsahuje lekce pojaté touto metodou. Díl V nabízí lekce rozvíjející porozumění a uplatnění práv dítěte. Kromě řady metodických materiálů pro učitele jsou na stránkách Rady Evropy k dispozici také publikace zaměřené např. na demokratické řízení školy, partnerství mezi školami, univerzitami a jejich domovskými komunitami, otázky zajištění kvality výchovy k demokratickému občanství, či politické otázky zavádění VDO/VLP do školství. Tyto jsou určeny spíše tvůrcům kurikula či řídicí pracovníkům ve školství.

Tato publikace vznikla v rámci projektu *Výchova k občanství* (reg. číslo OP VK: CZ.1.07/1.2.00/14.0084), realizovaného *Centrem občanského vzdělávání* s finanční podporou Evropského sociálního fondu a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Karen O'Shea

Slovník pojmů k výchově k demokratickému občanství

Dokument Rady Evropy č. DGIV/EDU/CIT (2003) 29, vydaný 22. října 2003 ve Štrasburku.

Překlad z anglického originálu *A Glossary of Terms for Education for Democratic Citizenship*.

Odpovědný redaktor Mgr. Petr Čáp

Grafické zpracování GRAFEX-AGENCY s.r.o.

Vydala Masarykova univerzita v roce 2012.

Tisk Tiskárna Knopp, Černčice 24, Nové Město nad Metují, 549 01

1. vydání

ISBN 978-80-210-5818-7

Publikace je neprodejná. Je možné ji objednat nebo stáhnout na www.obcanskevzdelavani.cz.

Centrum občanského vzdělávání

Centrum občanského vzdělávání je samostatné analyticko-aplikační pracoviště Masarykovy univerzity. Posláním COV je podporovat občany v rozvoji dovedností, které jim umožní lépe se orientovat ve veřejném prostoru a účinněji se zapojovat do občanského života.

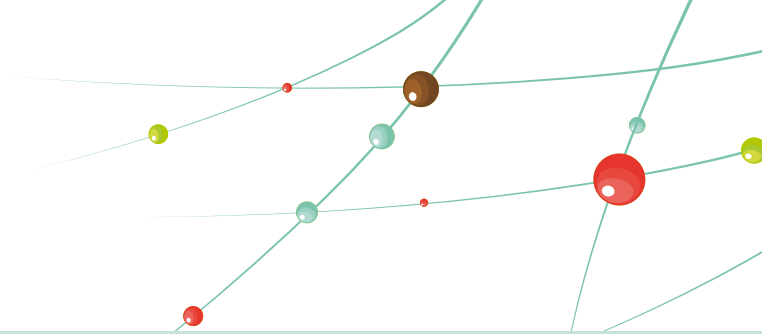
COV vychází z předpokladu, že moderní demokracie se nezakládá jen na institucích, ale také na odpovědnosti jejich zástupců a na dovednostech občanů efektivně a správně instituce využívat. Bez těchto dovedností jsou instituce prázdnou skořápkou, které správně plní svou funkci pouze v situaci bez velkých problémů a tlaků. Základním stavebním kamenem demokratické politické kultury a demokratické občanské společnosti je proto především vzdělaný a svobodně myslící občan.

Občanské vzdělávání se přirozeně dotýká i témat, která jsou předmětem aktuální politické diskuse. Smysluplné občanské vzdělávání proto musí být nadstranické a vyvážené. COV se ve své činnosti řídí třemi principy:

- **bez indoktrinace**
občanské vzdělávání nesmí manipulovat studujícím a bránit mu ve vytváření jeho vlastního úsudku,
- **vyváženost**
občanské vzdělávání nesmí zjednodušovat a zamlčovat kontroverze u témat, která jsou předmětem společenské, politické nebo vědecké diskuse,
- **podpora samostatného myšlení**
občanské vzdělávání má vést studující k dovednosti realizovat vlastní zájmy demokratickými prostředky.

Centrum občanského vzdělávání spolupracuje se zahraničními organizacemi s podobným zaměřením. Je součástí sítě Networking European Citizenship Education, která umožňuje výměnu zkušeností na evropské úrovni.

Ve svých publikacích COV nabízí analýzy, metodické postupy a doporučení v oblasti systémového zavádění občanského vzdělávání v České republice. Publikace jsou dostupné na adrese www.obcanskevzdelavani.cz

Centrum občanského vzdělávání
Masarykova univerzita
Komenského nám. 220/2
662 43 Brno
tel. 549 495 773
www.obcanskevzdelavani.cz

muni
PRESS

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ISBN 978-80-210-5818-7

9 788021 058187